

DE ZUIL VAN DE WOESTIJNWIJSHEID

Mijmeringen rond de godsdiensten, die ontstonden in de woestijn van het Midden-Oosten: jodendom, christendom, islam)

Inleiding

*'Mijn leven lang heb ik rondgetrokken door de woestijn.
Die lege ruimte heeft me geleerd, dat Allah
niet opgesloten kan en mag worden in een of ander huis.'*

(Hamza: een van de eerste volgelingen van Mohammed¹)

In de woestijn van Wadi Rum, Jordanië, staat een merkwaardige rotsformatie in het goudgele, droge zand. Het is alsof een aantal zuilen verbonden en eensgezind uit de vlakte oprijzen: 'The seven pillars of Wisdom'. Zij gaven de naam aan het boek van T.E. Lawrence: Lawrence of Arabia, waarin hij de Arabische opstand (1914-1918) tegen de Turkse bezetting beschreef en zijn eigen aandeel daarin. Hij wilde de bedoeïenen helpen hun vrijheid en eigen waardigheid te heroveren.

Maar de grote mogendheden hadden andere plannen, want er zat olie in hun grond. Engeland en Frankrijk namen na hun overwinning op Duitsland en Turkije deze gebieden gewoon in eigen bezit, en de Arabieren hadden alsnog verloren, want hun land werd de uitgebuite kolonie van nieuwe machthebbers. Dit tot diepe teleurstelling van T.E. Lawrence.

Ik wil dit thema hernemen, nu over de wijsheid, die de bron vormt voor de drie Godsdiensten, die in deze woestijngebieden ontstonden: Jodendom, Christendom, Islam.

'Elke streek op aarde draagt belangrijke inzichten en wijsheid in zich... Deze wijsheid komt tot ons via mystici, profeten, dichters en kunstenaars die in hun bereidheid een diepe verbondenheid te voelen met het universum, uitdrukking geven aan blijvende betekenis en schoonheid'²

Voor mij staan enige van de meest veelzeggende teksten om deze zuil van woestijnwijsheid aan te duiden in een werk, dat teruggevonden werd bij Nag Hammadi in 1945, in de omgeving van de ruïne van een klooster.

Een paar citaten uit dit boek: 'De donder, volmaakt bewustzijn':

*'Ik ben de onuitsprekelijke stilte.
Ik ben het uitspreken van mijn naam'.*

*Ik ben het 'binnenin'.
Ik ben het 'binnenin' van alle leven.*

*Ik word gevoeld als 'beneden'.
Maar allen staan op in mijn aanwezigheid.*

*Ik ben het die beeft in al je angsten,
die trilt in je momenten van kracht.*

*Ik ben het in je, die ziek wordt en
Ik ben het die geheel gezond is'.*

En in het boek 'Thomas' staat:

'Jezus zei: Ik ben het licht dat over alle dingen schijnt. Ik ben alles. Uit mij kwam alles voort, en naar mij strekte alles zich uit. Klief een stuk hout en ik ben daar; til de steen op en daar zul je mij vinden.'

IK BEN

Ook in de Evangelies wordt vermeld, dat Jezus van Nazareth deze uitdrukking regelmatig gebruikte: *'Ik ben de ware wijnstok'; 'ik ben de goede herder'; 'ik ben de weg, de waarheid en het leven'; 'Ik ben de deur van de schaapstal'; enz.*

In het West-Europese christendom zijn deze teksten vaak uitgelegd om de uniciteit van Jezus Christus te benadrukken, maar het is voor mij bijna onmogelijk om deze uitleg te accepteren. Waarom? Omdat een mysticus die op zijn eigen ikje, zijn eigen ego wijst als bron van wijsheid, fundamenteel niet te vertrouwen is. Want hij grondt zijn wijsheid niet op de Oergrond van alle bestaan, maar op iets voorbijgaands en relatiefs: zijn door omstandigheden en het leven zo gevormde persoonlijkheid.

Volgens mij moeten deze teksten dan ook als volgt worden gelezen: 'Het 'IK BEN', dat jullie in mij vermoeden en aanvoelen, dát precies is...'

En daarmee passen ze uitstekend in een andere uitspraak van Jezus: *'Wie mij ziet, ziet de Vader'* (Johannes 14,9) en worden ze teruggeplaatst in de religieuze cultuur waarin Jezus opgroeide, leefde, werkte en sprak: de woestijnwijsheid.

'Ik ben' het bestaan in alles wat bestaat en leeft, bestaan en geleefd heeft, en wat nog in bestaan zal komen. 'Ik ben' het Zijn zelf in alles wat is. *'Want door Hem hebben wij het leven, het bewegen en het zijn; zoals sommigen van uw eigen dichters hebben gezegd: want wij zijn van Zijn geslacht'* (Paulus in Athene)³

'Ik ben er' is de grote bestaanseenheid tussen alle afzonderlijke dingen, die bestaan; de dragende basis van eenheid in alle verschillen; het ene bestaan in alle bestaanden; *'het ene Zijn, dat alles verbindt'*. (Lied uit de Soefi-spiritualiteit.).

De werkelijkheid is het ene lichaam, dat uit vele onderdelen is opgebouwd; de verbondenheid bij alle verdeeldheid. Deze verbondenheid roept op tot mede-leven en

dus tot liefde en barmhartigheid, want niets en niemand – geen mens, geen dier, geen ervaring, geen boom of steen, geen goed of kwaad – is niet met mij verbonden, of mij ten diepste vreemd: ik-ben-het.

Oer-verbondenheid, prachtig beschreven in het ‘Hooglied van de Liefde, dat Paulus zong:

‘De liefde is lankmoedig en goedertieren; de liefde is niet afgunstig; zij praalt niet; zij beeldt zich niets in; zij geeft niet om de schone schijn; zij zoekt zichzelf niet; ... alles verdraagt zij, alles gelooft zij, alles hoopt zij, alles duldt zij...’⁴

Of, zoals hoofdstukken van de koran beginnen: *‘In de naam van Allah, de barmhartige, vol van genade’.*

De moslim, dichter en mysticus Mevlana Roemi (1207-1273) beschreef hetzelfde met andere woorden:

*‘Alles wordt in beweging gezet door liefde,
Liefde zonder begin of einde –
De wind danst door toedoen van de sferen
de bomen dansen door de wind.’*

*‘Liefde is de weg van onze Profeet.
Uit liefde zijn wij geboren, zij is onze moeder.
Ze verschuilt zich echter achter sluiers,
want in ons hart geloven we niet in haar.’*

*Dringt het niet tot je door,
kom dan niet in deze buurt.
Wil je je kleren niet afleggen,
stap dan niet in deze rivier.
Alle wegen vloeien hieruit voort –
Blijf aan de kant en kom niet hier’⁵*

Samengevat: daar waar is en daar waar ‘ik ben verbonden’ wordt gedaan, daar is DIE ENE, hoe je Hem/Haar verder noemen of niet noemen wilt: onuitsprekelijk en toch met een Naam; een Naam, die innig verbonden aanwezigheid aanduidt.

Dichterbij dan zo dicht bij kan je bij DIE ENE niet komen: geen vereniging, want dat is toch een tweeheid; maar eenheid-in-diepste-zijn.

Het je bewust worden van die Aanwezigheid, van dat ‘Ik ben er’, krijgt nu een onverwachte intensiteit. In gebeden – maar ook en juist in daden van barmhartigheid en menselijkheid, hoe onbelangrijk zij ook lijken – zeg ik, doe ik: ‘Ik ben er’. Ik ben met mijn gebed bij die Ene. Ik ben met mijn menselijkheid bij jou, die ook drager bent van die Ene.

Jezus formuleerde dit laatste als volgt: *‘Wat je de minsten der Mijnen gedaan hebt, heb je Mij gedaan’.*

Ik antwoord met mijn ‘Ik ben er’ op de grootse aanwezigheid van die Ene, die in alles en iedereen zegt: ‘IK BEN ER’. Mijn ‘Ik ben er’ en het ‘Ik ben er’ van de Eeuwige vallen dan samen tot één IK BEN, met twee zijden: de goddelijke en de mijne. Mystieke eenheid op straatniveau, want:

*‘Ik ben de onuitsprekelijke stilte.
Ik ben het uitspreken van Mijn Naam.’*

Wie in woord of daad deze Naam uitspreekt, is op dat moment die Naam; is: ‘IK BEN ER’. God wordt dan geboren en komt op dat ogenblik aan het licht in jou of mij.

‘Luister, liefste, Mijn stem is in jou

*Ik heb je zo vaak geroepen en je hebt mij niet gehoord.
Ik ben de wil tussen het geziene en het ongeziene.
Door Mij vind je jezelf, waarom vlucht je bij Mij vandaan?*

*Anderen houden van jou om zichzelf, niet om wie jij werkelijk bent.
Houd van Mij, houd van Mij alleen, heb jezelf lief in Mij.*

*Ik ben de geur in elke geur, ik ben de smaak in elke smaak
Jij hebt mij niet geroken en je hebt mij niet geproefd.*

*Laat er niets zijn – in geen enkele wereld –
dat van jou bezit neemt.*

*Wees de mijne, wees er voor Mij, zoals jij in Mij bent.
Liefste, deze weg leidt naar eenheid.
Alle scheiding vliegt als een schaduw heen.*

*Laten we hand in hand het hof van de Waarheid binnengaan.
Laat de Waarheid haar indruk voor altijd op ons achterlaten’.*

(Ibn Al-Arabi⁶)

De ene zuil en de verschillende godsdiensten

Drie grote godsdienstige culturen hebben zich rond deze zuil gevormd: het jodendom – vanaf ongeveer 1000 voor Chr. – het christendom – vanaf ongeveer 40 na Chr. – en de islam – vanaf ongeveer 625 na Chr. –

Iedere religieuze stroming kent weer heel veel variaties en onderstromen, die elkaar soms fel bestrijden. Maar mystici, profeten, dichters en kunstenaars in deze drie culturen braken door naar de zuil-van-eenheid en spraken dus van eenheid en verbondenheid, dwars door alle verschillen en conflicten heen. Zij overstegen de verdeeldheid door het benadrukken van grootse eenheid, maar dit werd hen niet altijd in dank afgenomen.

Terecht leeft er in alle drie de godsdiensten een tendens om beelden te breken, geen beelden te gebruiken, beelden te wantrouwen, want hoe gemakkelijk denk ik dan weer, dat ik de Onnoembare begrepen heb en haar gevangen heb in de gouden kooi van mijn Godsdienst? Dan zijn alle andersdenkenden fout bezig en moeten zich bekeren; of anders...?!

Maar als mens en in de communicatie met andere mensen hebben wij beelden, woorden, constructies nodig, want anders is het onmogelijk elkaar te verstaan. Zo heeft elke godsdienstige cultuur, die ontstond rond deze zuil, eigen beelden voor de Onafbeeldbare: beelden die dan weer het gevaar lopen absoluut te worden.

De joden kwamen samen in het 'huis van God': de tempel. Toen die verwoest werd, werd de Thora de plaats-van-godsontmoeting. En gebruikten ze om hun relatie met de Eeuwige te omschrijven woorden als 'De Wet'; 'Het verbond'.

In het christendom werd de centrale plaats van de godsontmoeting een mens, een jodenjongen: Jezus van Nazareth, die het tot zijn levenstaak had gemaakt de droom van God; vrede en welzijn voor ieder mens, te realiseren. In Hem werd dus die Geest van God vlees en bloed. En daaraan was hij trouw tot en met de afschuwelijke dood aan een kruis. Maar de dood kreeg deze Geest van God niet kapot: Zij hernam haar werk en stond op, nu in de leerlingen en hun volgelingen.

De islam verzette zich fel tegen alle beelden van het goddelijke. Ze is en was erg attent op het gevaar van afgoderij en wil steeds benadrukken; *'Er is geen andere God dan Allah – die Ene. En Mohammed is de mens, die de boodschapper werd van die Eenheid'*.

Toch klom ook in de islam de Koran, het boek, dat deze boodschap bevat, bijna op tot goddelijke hoogte, dat geweldige eerbied vereist. En het bidden in de richting van de lege nis – de Mihrab – in de moskee, die de richting van Mekka en de Kaäba aangeeft, is natuurlijk ook weer een poging om de Onnoembare te kanaliseren.

Prachtige eenzijdigheid

Hoe zou het ook anders kunnen? Want wij, mensen, zijn altijd gebonden aan onze beperkte horizon; een horizon, gevormd door onze eigen omgeving, cultuur, geschiedenis, taal, ervaringen. Deze horizon biedt kansen op wijsheid, schoonheid, verbondenheid, vrede en heil. Maar het is en blijft eenzijdig: ónze horizon en dus niet de horizon van mensen, die in een andere omgeving, cultuur, geschiedenis, taal, ervaringen, leven.

Moeten wij zó overtuigd zijn van de waarheid van onze eigen horizon, dat wij verplicht zijn om anderen tot onze inzichten te bekeren? Of – nog erger – moeten wij die andere godsdienstige culturen veroordelen en zelfs uitsluiten of vervolgen, omdat zij andersdenkenden zijn? Is er een andere innerlijke houding mogelijk, als je zelf heilig overtuigd bent van de juistheid van jouw Weg naar Die Ene, en aan die Weg trouw wilt blijven?

Kan het anders? Misschien kan het via de weg, die mystici in al die godsdiensten gingen en gaan, omdat zij in hun eigen bron de smaak van het water van de ene, diepe ondergrondse rivier hadden geproefd, waarnaar alle bronnen in al hun verschillen proberen te reiken. Zij beseften, dat zij uit moesten gaan van de eenheid, die de Eeuwige is, en niet van de verschillen, hoe heilig die ook worden ook genoemd.

Ibn Al-Arabi durfde rond 1200 te schrijven:

*Mijn hart is open genoeg geworden voor elke vorm:
het is een weide voor gazellen
en een convent voor christelijke monniken,
een tempel voor afgodsbeelden
en de cirkelgang van de pelgrim rond de Kaäba,
de tafels van het Verbond
en de boekrollen van de Koran.*

*Ik volg de weg van de liefde,
waar de kamelen, die de liefde dragen, ook maar heengaan.
Dat is mijn geloof en aan dat geloof houd ik mij vast.*

In de joodse traditie is er die wonderlijke psalm 87, waarin de heidense vijanden van Israël toch opgetekend worden in het stamboek van God:

*Door Hem op heilige bergen gegrondvest:
Jahweh koos zich de poorten van Sion
boven alle woningen Jacobs.
Majesteitelijk draagt gij uw naam:
de stad Gods.*

*Ik tel Rachab en Babel als bij mij behorend.
En zie: Filistea en Tyrus, ook Nubië,
'Een die daar is geboren!'*

*Van Sion zal het heten:
'Ieder is daar geboren'.
De Allerhoogste – Hij schiep haar bestand.
Jahweh tekent het aan bij de naamlijst der volken:*

*‘één die daar is geboren’.
En zij zingen, dansend hun reidans:
‘Al mijn bronnen ontspringen in U’.*⁷

De vijanden van Israel – de afgodendienaars met hun ‘vreemde’ reidansen – zijn toch ook opgetekend in het ene boek van de kinderen van Jahweh, want in feite zingen ook zij: *‘Al mijn bronnen ontspringen in U’*.

En Jezus van Nazareth formuleerde kort en bondig:

‘Bemint uw vijanden en bidt voor wie u vervolgen, opdat gij kinderen moogt worden van uw Vader in de hemel, die immers de zon laat opgaan over slechten en goeden en het laat regenen over rechtvaardigen en onrechtvaardigen’. (Matteüs 5, 44 en 45.)

Een beeld van de ENE, die zo eindeloos barmhartig en met mensen verbonden is, dat Hij zelfs de grenzen van de moraal achter zich laat.

Zo hebben de drie godsdiensten, die ontstonden rond de zuil van de woestijnwijsheid, een en de zelfde grondtoon. Opdat ook wij mogen worden, wat wij als gelovigen ten diepste zijn: mensen, bekommerd om eenheid, vrede en welzijn voor anderen. Want DIE ENE is de diepe laag van die godsdiensten en dus van elke oecumene.

Maart 2017

Leo Raph. A. de Jong o.p.

Leerhuis Spiritualiteit

¹ Verteld in de film ‘The Message’, over de beginperiode van de islam.

² NEIL DOUGLAS KLOTZ: ‘Woestijnwijsheid.’ Heemstede, 1997, blz. 26, 184 en 206.

³ Handelingen 17, 28.

⁴ Korinthiërs 13, 4-7.

⁵ ROEMI: ‘Liefde is de weg’. Kwatrijnen van Roemi. Uitgeverij Synthese, Den Haag, 2007, blz.23 en 31.

⁶ Ibn Al-Arabi. Geboren te Murcia – Spanje – 1165; overleden in Damascus – Syrië – 1240.

⁷ Vertaling: Ida Gerhardt en Maria van der Zeyde.